

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 32-52

Tevfik Fikret Özel Sayısı

Hüseyin ÜRETEN¹

H. Yasemin MUMCU²

ANTİK YUNAN MİTOLOJİSİ'NDEN SERVET-İ FUNUN EDEBİYATI'NA PROMETHEUS

Özet

Antik Yunan mitolojisi, yüzyıllardır sanat, edebiyat ve kültür dünyasını etkilemektedir. Örneğin Prometheus, Olympos'tan ateşi çalıp insanlara vermiş, insanların ilerlemesi için kendini feda etmiş, çağlar boyunca da birçok sanatçıyı mitik kişiliğiyle etkilemiştir.

Gerçekten de Hesiodos'tan başlayarak modern çağlara kadar Prometheus mitosunun sembolik dili, her dönemin sanatçıları açısından farklı farklı yorumlarla günümüze taşınmıştır. Biz bu yazıda, çağlar boyunca birçok sanatçıya ilham veren Prometheus mitosunun günümüze taşınmış yorumlarını tek tek sunarak, özellikle Tevfik Fikret'in "Promete" adlı şiiri üzerindeki etkisini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Prometheus, antik Yunan mitolojisi, Tevfik Fikret, Promete.

PROMETHEUS FROM THE ANCIENT GREEK MYTHOLOGY TO THE SERVET-İ FÜNUN LITERATURE

Abstract

Ancient Greek mythology has been affecting the world of art litterature and culture for centuries. Prometheus, for instance, stealing the firer from the Olympos, giving it to humankind and sacrificing himself for the advancement of humanity, impressed many artists with his mythical personalitly through ages.

Indeed starting from Hesiod to the modern ages, symbolic language of the Prometheus myth has been brought to present day with different interpretations of the artists of every age. In this study all interpretations of the myth of Prometheus

¹ Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, hureten@adu.edu.tr

² Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, mumcu.yasemin@gmail.com

which inspired many artists will be introduced and especially its effect on the Tevfik Fikret's "Promete" poem will be studied.

Keywords: Prometheus, ancient Greek mythology, Tevfik Fikret, Promete.

Şu gerçeği en baştan söylemekte fayda var: Antik Yunan mitolojisinin mirasının öz niteliğine bugünkü ortak düşüncelerimizde ve hatta tarih boyunca süregelen dilsel ve terimsel dağarcığımızı ait birçok temada rastlamak mümkündür. Şöyle ki; mitoslar³ eski çağ insanlarında doğa güçlerinin fizik ve etik etkilerini yansıtmakla birlikte, çoğu zaman ifade ettikleri derin ve insani sezilerle hazır fikirler olarak tarihsel süreç içinde birçok sanatçıyı cezp etmiş ve etkilerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Tam da burada çoğumuzun bildiği bir örneği belirtmekte yarar vardır. Oidipous⁴, bilindiği üzere Yahudi kökenli Avusturyalı nörolog Sigmund Freud'un (1850-1939) kurucusu olduğu psikanaliz öğretisinin ana temasıdır. *Oidipus kompleksi*; Freud'a göre bir erkek çocuğun annesini sahiplenme ve kendi cinsinden ebeveyni saf dışı etme konusunda çocuğun beslediği duygu, düşünce, dürtü ve fantezilerin toplamıdır. Freud, bu teorisinde, hiç şüphesiz aynı zamanda Sophokles'in ünlü "Kral Oidipus"⁵ adlı tragedya eserine de konu olan, antik Yunan mitoloji kahramanı olan Oidipous'tan (Οιδίπους) esinlenmiştir.

Oidipous, görüldüğü üzere, antik Yunan mitolojisindeki çok az ismin çağlar boyunca birçok sanatçıya ilham vermiş olduğunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Örnekleri alabildiğince çoğaltmak mümkündür. Bu anlamda antik Yunan mitolojisinde ateşi çalarak insanlara armağan eden ve Titanlar⁶ soyundan gelen Prometheus (Προμηθεύς), tıpkı Oidipous

³ Aslında eski Yunan dilinde "söz" kavramını vermek için üç sözcük bulunmaktadır. Bunlar: "μῦθος", "ἔπος" ve "λόγος" tur. Epos (ἔπος), μῦθος'tan daha değişik bir anlam taşır; "belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan söz"dür. "Ozan'ın sözü" anlamına gelen "ἔπος"; ozanın güzelim süslü sözleri bir araya getirerek dinleyicileri büyülemesidir. Logos (λόγος) da başta Miletos'lu Hekataios olmak üzere birçok İonia'lı düşünürü göre "gerçeğin insan sözüyle dile gelmesi" dir. Λόγος; bir "yasal düzeni" yansıtır. İnsanın bedeninde, ruhunda bir logos bulunduğu gibi evrenin ve doğanın da logosu vardır. Böylece "λόγος" ile açılan bir çığır dosdoğru "bilime" varmış. Öyle ki; "λόγος" ya da "λόγια" bugün herhangi bir araştırma dalında "bilgin"i ve "bilim"i dile getirmek için kullanılmıştır. Mitos (μῦθος): "söylenen ya da duyulan söz" demektir. "Masal", "öykü", "efsane" anlamına gelir. Bu nedenle mitos pek güven olmaz; çünkü insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken birçok yalanlar ile süsler. Ve bu nedenle Herodotos gibi bir tarihçi "mitos"a "tarih değeri olmayan, güvenilmez söylenti" der. Platon gibi bir filozof da "mitos"u "gerçeklerle ilişkisiz uydurma", "boş ve gülünç bir masal" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bkz., Çelgin, 2011: 441.

⁴ Oidipous (Οιδίπους): Eski Yunan edebiyatının en ünlü efsanelerinden birinin kahramanı olan Oidipous, Kadmos soyundan gelmektedir. Babası Labdakos'un oğlu Laios'tur. Oidipous'un bütün ecdadı Thebai'de hükümdarlık etmiştir. Oidipous'un annesi, efsanede çok önemli bir rol oynar. Fakat adı çok değişik şekillerde geçer: Odyseeia'da adı Epikaste; tragedya yazarlarında Iokaste'dir. Genellikle soyu Pentheus'a ve onun vasıtasıyla bir "Spartoi" olan Ekhion'a bağlanır. Oidipous siklinin epik versiyonunda, kahramanın annesinin adı Euryganeia ya da Eurynassa'dır. Başka bir varyantta ise adı Astymedusa olarak geçer. Daha detaylı bilgi için bkz. Grimal, 1997: 563-567.

⁵ Sophokles (Σοφοκλής) : İÖ. yak. 496-406. En ünlü tragedya temsilcileri arasında (diğerleri Aiskhylos ve Euripides'tir) başta gelmektedir. Tragedya'ya üçüncü oyuncuyu eklemiştir. Bir efsane, şairin uzun süren ve dinç geçen yaşlılığı boyunca onunla birlikte yol almış gibidir: Bu mit, inancı yaralar gördüğü gibi insanın adalet duygusunu da yaralayan başka her şeyden daha korkutucu Oidipous efsanesidir. Sophokles on beş yıl arayla, bu efsane ile iki kez mücadeleyle girer. İÖ. 420 yılında "Kral Oidipus" u yazar: Bu sırada yetmiş beş yaşındadır. 405'te, doksan yaşında, hemen hemen aynı konuyu, sanki ona vermiş olduğu çözüm hakkında hala duraksar gibi, yeni bir biçim altında yeniden ele alır ve "Oidipus Kolonos'ta" ı yazar. Düşüncesinin gideceği yere kadar gitmek ister. Kısacası, tanrıların bir suçsuzu cezalandırıp cezalandırmayacaklarını bilmek ister... Efsanenin konusu biliniyor. Bir adam, babası olduğunu bilmeden, onu öldürür; istemeden annesiyle evlenir. Tanrılar onu bu suçlardan ötürü cezalandırırlar; oysa tanrılar daha o doğmadan yazgısını bu suçlara yöneltmişlerdir (Bonnard, 2004b: 99 vd.). Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. Grimal, 1997: 563-567.

⁶ Titanlar ya da Titanes (Τιτᾶνες): Ouranos ile Gaia'nın altı erkek çocuğuna verilen genel ad. Titanlar, ilk tanrılar kuşağındandırlar. Titanların Titanidler adı verilen altı kız kardeşleri vardır. Titanlar, Titanidler ile birleşerek, ikinci

gibi gerek antikçağda gerek Rönesans'tan sonra Avrupa'da gerekse Tanzimat'tan sonra Servet-i Funun Edebiyatı'nda ülkemizde tragedyaya yazarları, şairler, romancılar ve hatta düşünürler tarafından işlenerek sürekli yeniden keşfedilmiştir.

O halde, burada, kültürümüzün yaratıcı gücünün hala mitolojik gerçeklikle ilişkili olduğunu ileri sürmekle sanırız yanlış yapmış olmayız. Biz çalışmamızda bu gerçeği, gençliğin toplumdaki yerini ve önemini kavrayan, yurt ve milletin yükselmesi konusunda “Batıcılık” içinde değerlendirebileceğimiz düşüncelerini ve umutlarını şiirlerinde dile getiren Fikret'in “Promete” adlı şiirine bağlı olarak ispatlamaya gayret edeceğiz. Her ne kadar okuyucuda antik Yunan mitolojisine biraz aşinalık aransa da, bu çalışma özellikle Eskiçağ Tarihi yanı sıra Yeni Türk Edebiyatı alanlarına ilgisi bulunan kişiler için tasarlanmıştır. Günümüze çeşitli alanlarda yorumları taşınmış olan Prometheus mitosu ile başlanan çalışmamız, devamında, benzeri çalışmalardaki gibi, bir yöntem uygulaması olarak, mitosun antikçağdan modern çağlara kadar birçok sanatçı üzerindeki etkisini belli bir ölçüde irdeler. Ancak çalışmamızın esas bölümü, Prometheus'un mitik kişiliğinin Fikret'in “Promete” adlı şiirindeki etkisine dair bir incelemedir.

Yani odak noktamız, Türk edebiyatının Batılılaşmasında en büyük pay sahibi olan Fikret'in “Promete” şiirindeki yaratıcı gücün hala antik Yunan mitolojisiyle olan ilişkisidir. Yoksa amacımız mitoloji bilimini ya da antik Yunan mitolojisini enine boyuna irdeleyip bu konuda bir döküm yapmak değildir. Aşağıda da görüleceği üzere, antikçağlardan günümüze dek birçok sanatçıya ilham veren Prometheus mitosu ve bunda kullanılan sembolik dilin çeşitli dönemlerdeki farklı yorumlarını belli bir sıralamaya sokarak incelemek, bu çalışma için mantıksal bir başlangıç noktası olacaktır. Daha sonra da sırasıyla günümüze taşınmış yorumları tek tek sunulduğunda Fikret'in “Promete” şiirindeki etkileri incelenecektir.

Başlangıç olarak, Prometheus ve mitosu hakkında bilgi vermek konuyu ele alırken kaçınılmaz bir şekilde üzerinde duracağımız Tefik Fikret ve “Promete” şiirinin boşlukta durmasını engelleyecektir.

Peki, o halde, kimdir Prometheus? Çağlar boyu birçok sanatçıya bu denli ilham verici olan öyküsü nedir?

Bakın, konusunun dünyaca kabul gören uzmanlarından biri olan Pierre Grimal, 1997 yılında “Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü” adı ile Türkçeye kazandırılmış olan (*Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, France: Presses Universitaires de France, 1951) eserinde Zeus'un başında olduğu Olymposlular'dan önceki Titanlar soyundan olan Prometheus'u ve mitosunu nasıl anlatmaktadır:

“Zeus'un “bir kuzeni”. Zeus, Titan Kronos'un oğlu olduğu gibi, Prometheus da bir başka Titan olan Iapetos'un oğludur. Prometheus'un ana adı tradisyonlarda farklıdır. Bu, bazen Okeanos'un kızı Asia, bazen de yine bir Okeanos kızı olan Klymene olarak geçer. Prometheus'un erkek kardeşleri vardı: onun taban tabana zitti olan, “beceriksizler şahı” Epimetheus, Atlas, Menoitios. Prometheus evlendi. Karısının adı da yazardan yazara değişir: genellikle, Kelaino ya da Klymene'dir. Çocukları: Deukalion, Lykos ve Khimareus'tur. Bunlara bazen Aitnaios, Hellen ve Thebe de eklenir.

sıradan bir dizi tanrıyı meydana getirdiler (bkz., Grimal, 1997: 805-806). Titanların tanrısal iktidarı ele geçirmek için Olymposlular ile yaptıkları mücadele “Titanomakhia” adıyla bilinir. Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat tarafından çevirisi yapılan Hesiodos'un *Theogonia*'sında bu mücadele uzun uzadıya anlatır (bkz., Hesiodos, *Theogonia*, 108, dizeler: 115 vd.).

Prometheus, kile şekil vererek ilk insanları yaratan kahraman olarak geçer. Ancak bu efsane, Theogonia'da yer almaz; burada Prometheus, insanlığın yaratıcısı değil sadece velinimetidir. Prometheus, Zeus'u insanlar için aldatmıştır. İlk seferinde, bu işi, o, bir kurban töreni sırasında, bir sığırı iki parçaya ayırarak yaptı: kurban derisinin altına, hayvanın içkembesine sarılmış olarak, bir yana, etleri ve iç uzuvları; öbür yana da, içyağına sarılmış olarak, etleri sıyrılmış kemikleri koydu ve Zeus'a kendi payını seçmesini, kalan parçanın insanlara gideceğini söyledi. Zeus, içyağı örtülü parçayı seçti ve içyağının altında kemikten başka bir şey bulunmadığını görünce, Prometheus'a ve bu kurnazlıktan kazançlı çıkan Ölümlüler'e fena halde kinlendi; Ölümlüler'i cezalandırmak için, onlara bir daha ateş göndermemeye karar verdi. Bunun üzerine, Prometheus, bir kere daha onların yardımına koştu; "Güneşin Tekerleği"nden ateşin tohumlarını çaldı ve bunları bir şeytantesi ağacının gövdesi içine saklayarak, yeryüzüne getirdi. Bir başka tradisyon, Prometheus'un bu ateşi Hephaistos'un demirci ocağından çaldığını anlatır. Zeus, Ölümlüler'i ve onların velinimetini cezalandırdı. Ölümlüler'e, özel olarak hazırlanmış bir yaratık olan Pandora'yı gönderdi. Prometheus'a gelince, onu da çelikten zincirlerle Kaukasos dağına bağladı ve Ekhidna ile Typhon'dan doğma bir kartalı ona musallat etti. Kartal, her gün gelip Prometheus'un karaciğerini yiyor ve karaciğer her gün yeniden oluşuyordu. Ve Zeus, Prometheus'u bağlı olduğu kayadan asla çözmeyeceğine dair Styks üzerine yemin etti. Buna rağmen, Herakles, Kaukasos (Kafkas) bölgesinden geçerken, Prometheus'un kartalını bir okla öldürdü ve kahramanı kurtardı. Oğlunun şanına şan katan bu başarıdan mutlu olan Zeus, karşı çıkmadı, ama yemininin boşa gitmemesi için, Prometheus'a, zincirlerin çeliğinden yapılmış bir halka ile evvelce bağlı bulunduğu kayanın bir parçasını sürgit taşımasını emretti; böylece, çelik bir bağ, Titan'ı kayasına bağlamaya devam etmiş oluyordu.

İşte bu sıradadır ki, Herakles'in okuyla yaralanmış olan ve sürekli acı çeken Kentauros Kheiron, bu acıdan kurtulmak için ölmek istedi. Ama ölümsüz olduğu için, ölümsüzlüğünü kabul edecek birini bulması gerekiyordu. Prometheus, bu hususta ona yardım etti ve onun yerine ölümsüz oldu. Zeus, Titan'ın kurtuluşa kavuşmasını ve ölümsüzleşmesini kabul etti; hatta seve seve kabul etti, çünkü Prometheus, Zeus'a Thetis'ten doğacak çocuğunun kendisinden daha güçlü olacağını ve kendisini tahtından edeceğini söyleyen çok eski bir kehaneti bildirerek ona büyük bir hizmette bulunmuştu.

Prometheus, kâhinlik yeteneğine sahipti. Herakles'e altın elmaları Hesperisler'in bahçesinden yalnızca Atlas'ın toplayabileceğini söyleyerek, kahramana bu elmaları elde etmenin yolunu, o, göstermişti. Bu kehanet yeteneği, onda, Yer'in –bu en yüce Kâhin'in- kızları olan çok eski tanrıçalarla ortaklaşa bulunan bir hasletti. Nitekim Zeus'un insan soyunu yok etmek için tasarladığı büyük tufanı da, Prometheus önceden görmüş ve oğlu Deukalion'a bu felaketten kurtulmanın çaresini öğretmiştir.”

Bu anlatı bize lanetlenmiş Titan Iapetos ailesinin dört çocuğundan⁷ biri olan Prometheus'un ve çağlar boyu birçok sanatçıya ilham veren öyküsünün görüntüsünü

⁷ Iapetos ile Okeanos kızı Klymene/Asia'nın dört oğlu vardır: Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus. Dördününü de kaderi tüyler ürperticidir. Zeus, Atlas'ı dünyanın ucuna dikip gök kubbesini omuzlarına yükler (Grimal, 1997: 110-111). Menoitios'u yıldırımla çarparak yerin dibine kapatır (Grimal, 1997: 498). Prometheus'u zincirlerle bir sütuna bağlar ve karaciğerini bir kartala yedirir (Grimal, 1997: 693-694). Epimetheus'un başına kadın belasını salar (Grimal, 1997: 174-175). Neden bu eşi görülmedik, olağanüstü cezalar? Iapetos oğulları Titan soyundan oldukları için mi? Hayır. Zeus'un Iapetos oğullarına özel bir hıncı vardır, bu hıncın asıl nedenini de onlara verilen sıfatlardan anlıyoruz: azgın yürekli Atlas; kendini çok beğenen Menoitios; kıvrak, cin fikirli Prometheus ve yarım akıllı Epimetheus (bkz., Hesiodos, *Theogonia*, 121, (dizeler: 507 vd.)). Bu Titanlar'ın dördü de kafa gücünden pay

çıkarmaktadır. Prometheus, (“önceden gören”, “ileriye gören”) eski Yunan mitolojisinde Iapetos ile Okeanos kızı Klymene’nin (ya da yine bir Okeanos kızı olan Asia’nın) oğlu olarak geçen bir Titan’dır. Balçığı yoğurup insanları yaratan odur. Ayrıca, insanlar ile tanrılar kurban edilen hayvanları aralarında paylaşırken insanlar için Zeus’u aldatan, ona sunulan kurbanların etlerini ayırıp tanrıya sadece kemikleriyle yağını veren de odur. Prometheus’un bu küstahlığı karşısında çok sinirlenen Zeus, öç almak için insanları cezalandırır ve onların ateşi kullanmalarını yasaklar. Bunun üzerine Prometheus, bir kere daha insanları tutar: gökyüzünden ya da Hephaistos’un demir işliğinden bir kıvılcım çalar ve *narteks* (νάρτηξ) dalı içinde gizlice insanlara götürür. Zeus, insanlardan ve Prometheus’tan intikamını almak için Hephaistos’a bir kadın yaratmasını, balçığı yoğurup Pandora’yı⁸ biçimlendirmesini buyurur. Prometheus böylesi bir armağanı geri çevirecek kadar kurnaz olduğu için bu kadın, kardeşi Epimetheus’a⁹ gönderilir. Prometheus’un bilge ve kurnaz olmasına karşın, kardeşi Epimetheus aptal ve ihtiyatsızdı. Prometheus, “Zeus’tan armağan alma sakın” demişti ona; “alırsan, ölümlülere derde sokarsın.” Dinlemedi Epimetheus, dayanamadı Pandora’nın güzelliğine, evlendi onunla. Ne var ki açınca yanında getirdiği, Zeus’un kendisine armağan ettiği esrarlı kutunun kapağını, meraklı Pandora, dağıldı insanlara acılarla dertler. Tam umut da çıkıp gitmek üzereydi ki, kapattı Pandora kutuyu. Kapağı açılan dert kutusundan, bir tek umut kalmıştı dışarı çıkmadık.¹⁰

Prometheus’un cezasına gelince, onu da kollarından ve bacaklarından boyunu iki kat aşan bir sütuna zincirle bağlatır. Her gün bir kartal gelip Prometheus’un karaciğerini yiyecek, karaciğer gece tekrar oluşacak, kartal ertesi gün gelip tekrar yiyecek ve bu sonsuza dek sürecektir.

Demek oluyor ki, Titanlar soyundan gelen Prometheus, insan soyu ile çok yakın ilişkisi olan bir mitolojik kimlik; öyküsü ise özellikle mensubu olduğu aile itibarıyla Yunan tanrılarına ve yerleşik düzenine karşı bir başkaldırı geleneğinin hazır bir fikri olmuştur. Bu da aşağıda anlatılacağı üzere antikçağlardan bugüne birçok sanatçıyı derinden etkileyerek onların farklı yorumlarını ateşleyen birer simgeye dönüşmüştür. Açalım düşüncemizi.

Prometheus mitosunda kullanılan sembolik dilin *-Efsaneye göre tanrıların dağından aldığı ateşle insanların gelişmesine, ilerlemesine önyak olmanın-* sanatçılar tarafından farklı yorumlanmasına daha antikçağda başlanmıştır.

Oswyn Murray’ın dikkat çektiği üzere, İsviçreli ünlü sanat ve kültür tarihçisi Jacob Burckhardt (1818-1897), 1872 yılında yayımladığı “*Griechische Kulturgeschichte*” adlı

almışlardır, akıldan yana üstündürler ve bu üstünlükleriyle övünüp Zeus’a karşı gelmeye yeltenirler. Akıl gücüne Zeus’un tekelindedir, o bu güçle ele geçirmiştir dünya egemenliğini (*Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, 215).

⁸ Pandora (Πανδώρα): Zeus’un emri üzerine, bütün tanrıların yardımıyla, Hephaistos ile Athena tarafından yaratıldı. Tanrılardan her biri onu bir nitelikte donattı. Böylece, o, güzellik, zarafet, el becerisi, ikna gücü, vs. kazandı. Gelgelelim Hermes, onun yüreğine yalanı ve düzenbazlığı yerleştirdi. Hephaistos, Pandora’yı ölümsüz tanrıların suretinde şekillendirmişti. Zeus, onu, Prometheus sayesinde tanrısal ateşi ele geçirmiş olan insan soyunu cezalandırmakta kullanmak istiyordu. Bütün tanrıların, insanlara mutsuz olsunlar diye sundukları bir armağandı bu (ve ismi de böylece oluşur; “Tanrıların Hediyesi”). Bkz., Grimal, 1997: 602-603; Carpenter, 2002: 76; Can, 1970: 15-16.

⁹ Epimetheus (Ἐπιμηθεύς): Iapetos ile Okeanos kızı Klymene’nin ya da Asia’nın dört çocuğundan biri. Titanlar soyundandır. Atlas, Menoitios ve Prometheus’un kardeşidir. Kendisinin tam zıttı olan Prometheus’la birlikte bir çift oluştururlar. Zeus, becerikli Prometheus’u aldatmak için, bu durumdan yararlandı. Prometheus, tanrıyı iki kez alt ettiği zaman, erkek kardeşini, Zeus’tan en küçük bir armağan bile almaktan menetmişti. Ama Zeus, Hermes aracılığıyla, Pandora’yı armağan ettiği zaman Epimetheus (yarım akıllı ya da sonradan ayıkan) dayanamadı ve böylece insanlığın mutsuzluklarının sorumlusu oldu. Epimetheus’un Pandora’dan Pyrra adında bir kız çocuğu dünyaya geldi. Bu kız, daha sonra, Deukalion’un karısı oldu. Bkz., Grimal, 1997: 174-175.

¹⁰ Cömert, 1999: 22.

eserinde mitosun eski Yunan medeniyetine varoluş ruhunu verdiğini, hatta mitosun erken Arkaik Dönem'de (İ.Ö. 8. ve 7. y.y.) ortaya çıkmış en önemli iki yazılı kaynağının da Homeros ve Hesiodos olduklarını itiraf etmiştir. Burckhardt'ın bu değerlendirmesi su götürmez bir gerçektir. Onlarla her ne kadar iki ayrı çağ, iki ayrı dünya, iki ayrı insan görüşü daha ileri giderek iki ayrı sınıf çıkıyor olsa da karşımıza; özetle diyebiliriz ki, onlar eski Yunan yazınının ilk iki ozanıdır. Kendilerinden önce yazılı yapıt bırakmış başka mitos yaratıcıları yoktur. Sonuçta Homeros ve Hesiodos, aradan uzun zaman geçmiş olsa da Batı yazının kaynağında hala iki ulu ad olarak yer almaktadırlar.

Yukarıda anılan bu iki ozandan gerçi Prometheus'un Homeros destanlarında adı geçmez, ama ondan yaklaşık bir yüzyıl sonra yaşayan Hesiodos'un¹¹ iki büyük şiirinde ilk kez çıkar karşımıza Prometheus. Yani Hesiodos Prometheus ve öyküsüne hem "*Tanrıların Doğuşu*"nda (*Theogonia* [Θεογονία]) hem de "*İşler ve Günler*" de (*Erga kai Hemera* [Ἔργα καὶ Ἡμέραι]) önemli bir yer ayırır: *Theogonia*'da Iapetos soyunun serüvenleri 109 dize (507-616); *Erga kai Hemera*'da ise Prometheus - Pandora mitosunu hemen eserin başında 63 dize (42-105) tutmaktadır. Demek ki, ozan, Prometheus ile ilgili iki öykü anlatır bizlere: İlk öyküde ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların bir gün Mekone'de¹² çatıştığı zamanlarda, Prometheus da orada bulunuyordu. Kocaman bir öküz kesilmişti. Bunun hakkaniyetle paylaşılması Prometheus'a düşmüştü. Kurnaz Titan, hayvanın etinin en güzel parçalarını ayırdı. Gösterişsiz olsun diye üstünü deri ile örttü. Diğer tarafa hayvanın kemiklerini yığı, bunun üstüne de dikkati çeksin diye yağlı parçaları koydu. Tabiatıyla Zeus daha iyi ve yağlı görünen ikinci kısmı aldı, yağlı bir iki parçayı yiyince beyaz kemikler ortaya çıktı. O zaman baş tanrı müthiş kızdı ve söndürülmesi güç ateşten bahtsız insanları mahrum etti.¹³

Fakat Iapetos'un yaman oğlu bir oyun daha ederek *narteks* içinde Olympos'tan ateş çalar ve tekrar ölümlülere getirir. Bundan sonra olanları Hesiodos şöyle anlatır:

"*Ve bulutlarda gümbürdeyen Zeus* *Ve hemen, kazandıkları ateşe karşılık,*
En derin yerinden yaralandı ve kızdı *Bir bela yarattı insanoğullarına.*
Görünce ölümlü insanların arasında *Ünlü topal Hephaistos Zeus'un buyruğuyla*
Ateşin yandığını pırl pırl *Kız oğlan kız bir varlık yarattı.*"¹⁴

Burada, Prometheus ile Pandora mitoslarının kesiştiği görülmektedir. Zeus, Prometheus'a kızmış; niçin kızmış? Kendisini aldattı diye. Oysa Tanrılar aldatılmaya hiç gelemiyorlar, aldatmayı başaranları da korkunç cezalara çarptırıyorlar, örneğin Tantalos, Sisyphos... vb.¹⁵ Bu yüzden insanlara ateşi vermez olmuş. Prometheus da ateşi tanrılardan çalıp

¹¹ Hesiodos (Ἡσίοδος): İÖ. yak. 700; Askra'lı (Boiotia) ozan; Hellen Arkaik çağının Homeros'tan sonra en önemli epik yazarı. Homeros destanları örneğine göre kaleme aldığı başlıca eserleri, "*İşler ve Günler*" (*Erga kai Hemera* [Ἔργα καὶ Ἡμέραι]) ve "*Tanrıların Doğuşu*"dur (*Theogonia* [Θεογονία]). Çiftçilik, ticaret, gemicilik, ev işleri gibi konularda bilgiler veren "*İşler ve Günler*" sayesinde Arkaik Çağ bağımsız küçük çiftçisinin yaşamına ilişkin önemli ipuçları elde edilmektedir. Hesiodos, "Homeros dini" konusundaki bilgilerimiz bakımından çok önemli olan "*Theogonia*" adlı eserinde ise Hellen tanrılar dünyasını jenealojik bakımdan sistematize etmiştir. Hesiodos'un eserlerine ilişkin elyazmalarının en eskisi 9. yüzyıla aittir (İplikçiöglü, 1997: 359). Hesiodos'un hayatı ve eserleri konusunda daha fazla bilgi için bkz., *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*.

¹²Mekone: Argolis yöresinde Korinthos'un biraz batısında Sikyon kentinin bir başka adıdır. Kentteki çatışmanın nedeni için bkz. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, 29.

¹³ Can, 1970: 15.

¹⁴ Hesiodos, *Theogonia*, 121, dizeler: 570 vd.

¹⁵ Tantalos için bkz., Grimal, 1997:759-760; Sisyphos için ise bkz., Grimal, 1997: 739-740.

insanlara götürmüş. Bu eyleme karşı Zeus da ikinci kez insanları cezalandırıyor; kadın belasını sarıyor başlarına. Kısacası, İapetosuğlu Prometheus, bu bölümde hem insanların koruyucusu hem de onların felaketlerinin baş sebebi olarak gösterilmiştir.

Ozanın Prometheus ile ilgili ikinci öyküsüne gelince; Zeus, Prometheus'tan intikamını bir başka şekilde almaktadır: Kolları zincirlerle yalçın kayalara bağlanmış vaziyettedir. Karaciğeri dışarı çıkmış, vahşi bir kartal tarafından her gün parçalanmaktadır.

“Cin fikirli Prometheus’a gelince, Zeus Sonra bir kartal saldı üstüne gergin kanatlı;
Çözülmez zincirlere vurdu onu, Ölümsüz karaciğerini yiyordu kartal,
Boyunu iki kat aşan bir sütuna bağladı. Ve karaciğer geceleri büyüyordu yeniden”¹⁶

Hesiodos’un her iki eserinde de anlatılan bu öykülerden yola çıkıldığında Prometheus’un insanoğlunun yeryüzündeki kaderi ile en kolay biçimde ilişkilendirilebileceği figür olduğu görülmektedir. Sonuçta Zeus – Prometheus kavgasının dile getirildiği her iki eserde de anlaşıldığı üzere özetle diyebiliriz ki; kurnaz, sivri akıllı ve tanrılar düzenine boyun eğmeyen Prometheus bir ayaklanmanın, bir direnmenin simgesi olarak dikilmekte karşımıza.

Prometheus öyküsünden etkilenen antikçağ sanatçılarından biri de Hesiodos’tan yaklaşık iki yüzyıl sonra yaşayan eski Yunan tragedya şairi Aiskhylos’tur.¹⁷ Besbelli ki, Aiskhylos iki yüzyıl arayla izlemektedir ilkçağın büyük ozanı Hesiodos’u, ama çok farklı bir Prometheus imgesiyle onu izlediği de su götürmez bir gerçektir: Aiskhylos’ta Prometheus, artık insanda aklın ve bilinçlenmenin önünü açmış, özgürlüğün simgesi olmuştur.¹⁸

Aiskhylos, “Zincire Vurulmuş Prometheus”¹⁹un yazarıdır: adı “önceden gören” anlamına gelen Prometheus, Aiskhylos’a göre Klymene’nin değil başka bir adı Themis²⁰ yani Yasa Tanrıçası’nın oğludur. Prometheus bir kâhindir ve Gaia, Kronos’a nasıl devrileceğini haber verdiyse, Prometheus da Zeus’un bir gün tahtından düşeceğini bilir. Bu bilgiden edindiği

¹⁶ Hesiodos, *Theogonia*, 122 (Dizeler: 520 vd.).

¹⁷ Aiskhylos (Αἰσχύλος): İÖ. 525-456; Yapıtları günümüze kalan en eski Yunan tragedya ozanı. Atina yakınlarında, Eleusis’te doğdu. Soylu bir aileden geliyor. Gençliğinde Atina’da tiranlık yönetiminin sonuna, olgunluk çağında demokrasinin gelişmesine tanıklık etti. Pers Savaşları’na katıldı, İÖ. 490’da Marathon ve büyük olasılıkla İÖ. 480’de (*Persler*’de anlattığı) Salamis savaşlarında çarpıştı. Tiran I. Heieron’un çağrısı üzerine birkaç kez Syrakusai’ya gitti. Sicilya’da Gela’da öldü. Ölümünden kısa bir süre sonra, her kim onun oyunlarını sahnelemek isterse ona “bir koro sağlanması” karara bağlanarak eşsiz bir biçimde onurlandırıldı. Euphorion adında bir oğlu vardı, o da babası gibi tragedya ozanıydı. Aiskhylos, ilk büyük tragedya ozanıdır. O zamana kadar koro ile tek aktör arasında sürüp giden oyuna ikinci aktörü katarak “diyalog”u, böylece gerçek tiyatroyu kurmuştur. 90 kadar oyun yazmış, bunlardan yalnız yedi tanesi korunabilmiştir. *Persler* (Persai [Πέρσαι]), *Thebai’ye Karşı Yediler* (Hepta epi Thebas [Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας]), *Yakarıcılar* (Hiketides [Ἰκέτιδες]), *Oresteia üçlemesi* (Oresteia [Ὀρέστεια]): *Agamemnon* (Agamemnon [Ἀγαμέμνων]), *Khoephoroi* (Khoephoroi [Χοηφόροι]) ve *Eumenides* (Eumenides [Εὐμενίδες]), *Zincire Vurulmuş Prometheus* (Prometheus Desmotes [Προμηθεὺς Δεσμώτης]) Daha fazla bilgi için bkz. *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, 23-24.

¹⁸ Aiskhylos’un tragedyasında Mekone ve kurban töresinden söz yoktur, ayrıca Pandora ve ateşe karşılık baş tanrının kadını bela olarak insanlara yollaması diye bir konum da yoktur. Tanrı-insan çatışması çok daha düşünsel bir anlamda yorumlanır, ama Hesiodos’un Mekone’deki “zamanlar” diye andığı güne atıf vardır. Bkz., *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, 30.

¹⁹ Yunanca adı Προμηθεὺς Δεσμώτης yani Zincire Vurulmuş Prometheus’tur. Aiskhylos, Prometheus konusunu üç tragedyada işlemiştir: Zincire Vurulmuş Prometheus (*Prometheus Desmotes*), bu üçlüğün birinci ve tek elimize geçen piyesidir. Öbür ikisi yitirilmiş, yalnız adları kalmıştır: Birinin “Kurtulmuş Prometheus” (*Prometheus Lyomenoss*), öbürünün “Ateş Taşıyan Prometheus” (*Prometheus Pyrphoros*) olduğu bir oyun listesinde yazılıdır. Bkz., Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 5.

²⁰ Themis (Θέμις) Titanlar soyuna mensup Yasa Tanrıçası. Ouranos ile Gaia’nın kızı ve Titanidlerin kız kardeşi. Ezeli ve ebedi yasaların tanrıçası olarak, Zeus’un tanrısal eşleri arasında yer alır ve bunların Metis’ten sonra ikincisidir. Bkz., Grimal, 1997: 784.

üstünlükle de Prometheus, Zeus'u sürekli bir kuşkunun baskısı altında tutar. Zincire Vurulmuş Prometheus tragedyasının eksenini olan bu tema, aslında Hesiodos'ta da sezilir. Ancak Aiskhylos, Zeus-Prometheus kavgasını bambaşka bir motif üstüne kurmuştur: Prometheus, burada kendisini tanrılar topluluğundan kovulmuş sonsuza dek sürecek eşi görülmedik korkunç bir cezaya katlanmak zorunda olan biri olarak tanıtmaktadır. Bir başka deyişle, Prometheus, ateşi tanrılardan çalmış ve insanlara vermiş, tanrıların kurmuş olduğu düzene karşı geldiği için de Zeus tarafından çok merhametli Hephaistos'a uşakları olan *Kratos* (Güç) ve *Bia*'nın (Şiddet) gözetiminde zincirletirilmiştir. Titan, insanların yerleştiği bütün topraklardan çok uzak, İskit çölünde bir kaya duvara, hem de Zeus'un "zorbalığını" kabule razı oluncaya kadar çivilenir.²¹

Tragedyayı açan çarpıcı sahne budur. Prometheus cellâtlarının karşısında tek söz söylemez. Nasıl olur bu? Aiskhylos, kuşkusuz Prometheus'un tanrılarının ayrıcalığı "ateşi" çalarak ağır bir suç işlemiş olduğunu bilmektedir.²² Bu efsaneyle, Aiskhylos'u trajik bir iç sıkıntısı basar. Dünya'daki düzenin hâkimi ve desteği Zeus'a –*adil bir Zeus'a*- inancının sarsıldığını duyumsar. Fakat dosdoğru bakmaya karar verdiği konunun güç yanları gözünden kaçmaz. Tüm tragedyasını Zeus'a karşı yazar.²³ Aiskhylos'un öbür yapıtlarında insanlık ve toplum için olumlu bir güç olarak beliren baş tanrı Zeus'un bu oyunda Atina'daki tiranlık çağının zorbalığını anımsatacak biçimde betimlenmesi, ozanın din ve ahlak görüşünde bir tutarsızlık gibi değerlendirilmiştir. Ancak, günümüze kalan parçalarından anlaşıldığına göre Zincire Vurulmuş Prometheus'u izleyen ikinci oyunda cezalandırılan Prometheus, otuz bin yıllık bir süre sonra yeryüzüne çıkarılır ve Zeus'un izniyle Herakles tarafından zincirleri çözümlenerek serbest bırakılır.

Özetle diyebiliriz ki, Aiskhylos'un eserinde iyilik ve insan sever Prometheus'un ateşi Zeus'tan çalarak insanlara getirmesi konu edilir. Prometheus, insan severlikte aşırıya kaçmış, Zeus'un kurulu düzenini çiğnemiş ve bu yüzden cezalandırılmıştır.²⁴ Prometheus, insan severlikte olduğu gibi aklını kullanmak konusunda da ölçsüzlük göstermiştir. Ve Prometheus, ölçsüzlüğünün başına açacağı belaları bilmekte, bunların kaçınılmaz olduğuna, kadere karşı konulamayacağına da inanmaktadır. Kısacası; eserde Prometheus aklın, Zeus ise gücün bir sembolü olarak sunulmakta ve Prometheus akıl konusunda Zeus ise güç konusunda ölçüyü kaçırmışlardır. Sonuçta eser, akıl ve güç gibi olumlu kavramların bile ölçsüzce kullanıldıklarında insanların başına ne kadar büyük belalar açabileceğini göstermektedir.

Yine eserin bir diğer önemli özelliği de Prometheus ile Zeus figürlerinin birbirlerine muhtaç gibi gösterilmekte olmasıdır. Yukarıda adı "önceden gören" anlamına gelen Prometheus'un bir kâhin olduğunu ve bu bilgiden edindiği üstünlükle de Zeus'u sürekli bir kuşkunun baskısı altında tuttuğundan söz etmiştik. İşte Prometheus bu özelliği²⁵ sayesinde Zeus'un geleceğiyle ilgili çok önemli bir sır bilmektedir. Yani baş tanrının kim tarafından ve ne zaman tahttan indirileceği bilgisine sahiptir.²⁶ Dolayısıyla Zeus, bu sırrı edinemediği takdirde tahtını kaçınılmaz biçimde kaybedecektir. Besbelli ki bu yüzden Prometheus ile işbirliği

²¹ Bkz., Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 39 vd.

²² Prometheus da ateşi insanlara getirirken kararlı ve tam bir bilinç tutarlığı içinde bir eylemde bulunmuş, yaptığını isteyerek bilinçli yapmıştır. Bkz., Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 45 (Dizeler:100-110).

²³ Bonnard, 2004a: 199 vd.

²⁴ Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 40 (Dizeler: 29-30), 63 (Dizeler: 507-508), 64-65 (Dizeler: 542-543).

²⁵ Prometheus'un bu özelliği, Kral Inakhos'un kızı Io ile karşılaşmasında belli olmaktadır. Bkz., Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 82, (Dizeler: 908-910).

²⁶ Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 84 (Dizeler: 955-959).

yapması kaçınılmazdır. Ancak ne yazık ki eser özlemi duyulan bu uzlaşma gerçekleşmeden sona erer.

Prometheus mitosunda kullanılan sembolik dilden –*Prometheus’un insanın yaratılışındaki rolünden*- antikçağda yararlanılan isimlerden biri de idealist felsefenin kurucusu ve en büyük Yunan düzyazı yazarlarından biri olan ünlü Yunan filozofu Platon’dur.²⁷ Prometheus, Platon’un “*Akademia*” yı (Ἀκαδημία) kurduktan sonra yazdığı yapıtlardan biri olan “*Protagoras*” (Προταγόρας) adlı eserinde kardeşi Epimetheus ile birlikte canlıların yaratılışıyla ilişkilendirilir. Platon bu gençlik dönemi eserinde olanları şöyle anlatır: “*Tanrıların var oldukları, ölümlülerin henüz türemedikleri zamanlardı. Bunların yaratılmaları için mukadder olan an gelince, tanrılar toprak, ateş ve bunlara biçim veriyorlardı. Işığa kavuşturacakları an yaklaşıncaya tanrılar her birine lüzumlu olan güçlerin de gereğince dağıtılmasını Prometheus’la Epimetheus’a bıraktılar. Epimetheus, Prometheus’tan dağıtma işinin kendisine verilmesini istedi. Bitirince bir kere de sen gözden geçirirsin dedi. Müsaadeyi alınca işe koyuldu.*”²⁸

Fakat ince düşünemeyen Epimetheus, dağıtma işinde hata yapmış ve farkına varmadan elindeki tüm güçleri hayvanlara harcamış.²⁹ İşte Epimetheus, tam böyle sıkışmış bir durumdayken Prometheus dağıtma işini görmeye geliyor. Bütün hayvanların gayet iyi donatıldığını, yalnız insanın yalınayak, örtüsüz, silahsız bir halde çırılçıplak olduğunu görüyor. Ama insanın topraktan çıkıp ışığa kavuşacağı gün de gelip çatmıştı.³⁰ Ne yazık ki insan, tabiatın en aciz mahlûku idi. Çıplaktı, kendisini koruyacak hiçbir şeye sahip değildi. Fil gibi kuvvetli hortumu, aslan gibi pençesi, kuş gibi kanadı, at gibi koşacak bacakları yoktu. Daha doğuştan ıstıraplar, üzüntüler, bir takım ihtiyaçlar onun yakasına yapışıyordu. İlk insanlar çiğ meyvelerle, kanlı etlerle besleniyorlardı. Elbise yerine bitkilerin yapraklarına sarılıyorlardı. Ateşin faydalarını bilmeden kendilerini güneşsiz oyuklarda saklıyorlar, derin mağaraların içine hayvanlar gibi sürünerek giriyorlar ve geceyi orada geçiriyorlardı.³¹ Bu duruma üzülen Prometheus, insanları daha iyi bir şekilde yaşatabilmek, kendilerini vahşi hayvanlara karşı tesirli silahlarla koruyabilmek için onlara madenleri işlemeyi öğretmeyi ve ateşi vermeyi düşündü. Hephaistos ile Athena’nın sanatlar bilgisini ve ateşi çalar –çünkü ateş olmadan sanat bilgisi hem olmaz hem de bir işe yaramaz- sonra da onu insana armağan eder.³²

O günden beri insanlar ateşin yardımıyla daha iyi yaşamaya başladılar. Yiyeceklerini pişiriyorlar, soğuk havalarda ısınıyorlar, karanlık mağaralarda çıralı odunları yakarak birbirlerinin yüzlerini görüyorlardı. Fakat henüz şehir kurulmamıştı ve dağınık halde yaşıyorlardı. Bunun için çok kuvvetli olan vahşi hayvanlar onları hep öldürüyorlardı, çünkü sanatları ancak kendilerini beslemeye yetecek kadardı. Gerçi kendilerini korumak için birleşmeye ve şehirler kurmaya yelteniyorlardı. Ama birleştiler mi devlet sanatını bilmedikleri için birbirleriyle didişerek dağılmaya başlıyorlar, hayvanlar da onları yine öldürüyorlardı.³³

²⁷Platon (Πλάτων): İÖ. 427-347. Asıl adı Aristokles, Türkçede Eflatun da denilmektedir. Platon, kökenini eski Atina krallarından Kodros’a dayandıran soylu bir aileden gelir. Yaşamı ve yapıtları Sokrates’in yaşamı ile ölüm biçiminden olağanüstü etkilendiğini göstermektedir. Önceleri şiir yazıyordu ama İÖ. 470 dolaylarında Sokrates ile karşılaşkıktan sonra felsefeye yöneldi. Platon’un hayatı ve eserleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz., *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, 745-749.

²⁸Platon, *Protagoras*, 320d.

²⁹Platon, *Protagoras*, 320e, 321a-b.

³⁰Platon, *Protagoras*, 321c.

³¹Can, 1970: 10-11.

³²Platon, *Protagoras*, 321d-e.

³³Platon, *Protagoras*, 322b.

Kısacası devlet bilgisi yoktu. Bu bilgi Zeus'ta idi. Bu durumdan endişelenen Zeus, şehirlerde düzen insanlar arasında da dostluk kurmak için Hermes'i insanlara en yüce değerler olan "adalet", "saygı" gibi erdemleri eşit şekilde dağıtması için gönderir.³⁴

Görüldüğü üzere Platon'un anlattığı bu öykü ilginçtir. Aiskhylos'a göre daha farklı olsa da Platon'da da Prometheus'un insanın yaradılışındaki rolü belirgindir.

Platon'un bir diğer eseri olan insani düzeyde iyi bir yönetimin ilkelerini ve temellerini ortaya koyduğu "Devlet Adamı"nda (Politikos [Πολιτικός])³⁵ ise Prometheus figürü, insana yeryüzünde yaşayabilmesi için gerekli olan sanatları bahşeden isimler arasında karşımıza çıkar. Platon eserinde bugünkü insan hayatının gelişmesine yarayan her şeyin –Prometheus ateşi, Hephaistos ile birlikte Athena sanatları, öbürleri de tohumları ve bitkileri- insana verilmiş olduğunu söyler.³⁶ Demek ki, Genç Sokrates ile Yabancı arasında geçen ilgili diyalogda daha önce tamamen tanrılara muhtaç şekilde yaşayan insanlar artık içlerinde Prometheus'un da bulunduğu tanrı(ça)lar tarafından kendilerine verilen ateş, sanat, tohum³⁷ ve bitkilerle kendi kendilerinin hâkimi olabilecek duruma gelmişlerdir.

Prometheus ve mitosuna Latin dünyasında ve bu dünyanın mirasını devralan Batı kültüründe de önemli bir rol oynamıştır. Şimdi bunları kısaca gözden geçirelim:

Romalı ünlü hatip, düşünür ve devlet adamı Marcus Tullius Cicero³⁸ (İÖ. 106-43), mutluluğun nelere bağlı olduğunu irdeleyen "Tusculanae disputationes" (Tusculum Tartışmaları)³⁹ adlı eserinin 2. kitabında⁴⁰ Prometheus'un antikiteye ilişkin yorumlarından hareketle onu kahramanca direnişin sembolü olarak yorumlamıştır. Gaius Valerius Catullus⁴¹ (İÖ. yak., 84-54) ve *elegeia* ozanı Sextus Propertius⁴² (İÖ. yak., 50-16) ve Quintus Horatius Flaccus⁴³ (İÖ. 65-8) gelince; her üç Romalı ozan da Iapetos'un yaman oğlu Prometheus'u insanın yaratıcısı olarak görmüşlerdir.⁴⁴ Bu malzemeyi konu alan bir başka şair de Augustus çağı şiirinin son önemli temsilcisi sayılan Publius Ovidius Naso⁴⁵ (İÖ. 43-İS. 17) idi. Ama o

³⁴ Platon, *Protagoras*, 322c-d.

³⁵ Devlet Adamı; Platon'un siyaset ve hukuk felsefesini ortaya koyduğu üç temel diyalogdan biridir. "Devlet" ve "Yasalar" diyalogları ile birlikte bir üçlü meydana getirir. Bu üçlünün tam ortasında bulunan "Devlet Adamı" siyaset felsefesi açısından "gökyüzünden yeryüzüne indirilmiş bir felsefe" anlayışını temsil eder. Bkz., Platon, *Devlet Adamı*, Çağdaş Matbaacılık, 1998.

³⁶ Platon, *Devlet Adamı*, 42 (274c).

³⁷ Bkz., Çataloluk 2014.

³⁸ Yazarın hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz., Erim, 1986: 85-96.

³⁹ İÖ. 45'te başlayıp 44'te tamamlanan *Tusculanae disputationes* (5 kitap), hayali bir konuşmadır. Cicero'nun Tusculum'daki villasında geçer. İşlenen konular olgun bir kimsenin ölümüne karşı duyduğu küçümseme, acıya dayanıklılığı veya önemsememesi ve en son erdemini kendi başına mutluluğa yeteceği düşünceleridir. Bu stoik bir görüştür. Roma tarihinden ve Latin şiirlerinden alınan örneklerle bu eser çok ilgi çekici olmuştur (Erim, 1986: 94).

⁴⁰ Cicero, *Tusculanae disputationes* II.10.

⁴¹ Ozanın hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz., Erim, 1986: 79-84..

⁴² Propertius'un hayatı ve şiirleri hakkında detaylı bilgi için bkz., Erim, 1986: 159-162.

⁴³ Horatius'un yaşamını oldukça iyi biliyoruz. Horatius'un Suetonius tarafından yazılmış (Horatius'un eski el yazması metinlerinde bulunan) bir yaşam öyküsü bulunduğu gibi, doğum ve ölüm tarihlerini Hieronymus da vermektedir. Kendi şiirleri bu konuda daha önemli bilgi verir. Daha detaylı bilgi için bkz., Erim, 1986: 143-153.

⁴⁴ Bkz., Dougherty, 2006: 17.

⁴⁵ Romalı ozan, 20 Mart'ta Roma'nın doğusunda Apenninler'de bir ovada doğdu. Kendi yazdığı şiirlerden birinde (*Tristia IV.10*) yaşamının öyküsünü anlatır. Ozanın hayatı ve yapıtları hakkında detaylı bilgi için bkz., Erim, 1986: 162-170.

daha da ileri gitmiş ve *Metamorphoses*⁴⁶ (Dönüşümler) adlı eserini yazmaya girişmiş. Bu eserde Ovidius o zamanki şairlerin elinin altında bulunan malzeme stokundan en iyi biçimde yararlanmış. Şöyle ki; mitolojinin anlattığı eski söylencelere okumuş sınıflar artık inanmıyordu. Üstelik bunlar olduğu gibi anlatılırsa okuyucuların ilgisini çekmeyecek kadar da bilinen şeylerdi. Ama onları kısaca, ilgi çekecek yeni bir biçimde büyük bir sanat ustalığı ve inceliği ile anlatmak edebi değeri ve yeteneği yüksek bir şairin ele alıp üstesinden gelebileceği bir işti. Mitolojik kişiler Ovidius zamanında artık duvar halılarına işlenen resimler haline gelmişti sanki. Ovidius onları canlandırıp konuştu, hem de çok zekice, çok değişik bir yol bularak konuştu. Böylece Ovidius bütün şairlik ustalığını ortaya dökebilmiştir. Örneğin Prometheus ile ilgili olarak eserinde onun insanları yağmur suyu ile toprağı karıştırarak biçimlendirdiğini ve onları yüce tanrılara benzer kıldığını, bu şekilde diğer tüm canlıların yüzleri yere doğru baktığı halde insanın dimdik göklere, yıldızlara baktığını söyler.⁴⁷ Çünkü Prometheus, insan türünü seçkin bir tür kılacak nitelikleri sağlamaya çalışmıştır.

Ovidius bir öykülemeci ve Yunan ve Roma mitolojisinde kılavuz olarak kendisinden sonra gelen Roma yazarlarını çok etkilemiş bir ozandır. Yapıtları bütün Ortaçağ boyunca, okundu, alıntılı, uyarlandı. Rönesans döneminin en gözde Latin ozanıydı. Yapıtları defalarca çeşitli dillere çevrildi. Aynı şekilde eserine katkıda bulunan etkilendiği Prometheus figürü ve mitosu da yüzyıllar boyunca resamlara, müzisyenlere, şairlere, heykeltıraşlara hatta bilim adamlarına ilham kaynağı olmuştur.⁴⁸

Bu bağlamda görünüşe bakılırsa özünü asıl bu mitolojik hikâyenin oluşturduğu örneklerin hem sayıca çokluğu hem de çalışmamızın amacı nedeniyle burada hepsini ayrıntılı

⁴⁶*Metamorphoses*, heksameton vezniyle yazılmıştır. Ama bu örneğin Vergilius'un kullandığı, insanda derinlik ve enginlik duygusu uyandıran heksameton değildir. Çabukluk, hafiflik ve çeviklik izlenimi uyandıran bir niteliktedir. Ovidius heksametonu mitolojik öykülere ve anlatış biçimine daha uygun bir hale sokmuştur, heksameton ölçüsüne yeni bir özellik kazandırmıştır. İşte bu haliyle heksameton daha sonraki yüzyıllarda ve hatta son çağlarda birçok şairler tarafından da kullanılmıştır.

⁴⁷Ovidius, *Metamorphoses*, 1.82-88.

⁴⁸Alman klasik müzik bestecisi Ludwig van Beethoven (1770-1827) tarafından 1801'de bestelenen "*Die Geschöpfe des Prometheus*" (*Prometheus'un Yaratıkları*) bale müziği, doğrudan efsaneyi konu almış hatta başlığı bile efsaneyle bağlantılıdır. Ayrıca İngiliz yazınının ve Romantik Dönem'in en önemli şairlerinden biri olan Percy Bysshe Shelley (1792-1822), 1819'da kaleme aldığı "*Prometheus Unbound*" (*Zincirlerinden Kurtulmuş Prometheus*) adlı lirik dramında kahramanın acı yoluyla ahlaki olgunluğa erişmesini sağlar; intikam almaktan vazgeçen Prometheus, bu olgunluğu sayesinde Zeus'un keyfi hükümdarlığına son verip insanlığa kurtuluşu bahşeder. Shelley'nin eserinde Prometheus'un insanlığın kurtarıcısı olarak çarpmıha gerilen Hz. İsa ile olan benzerliği de hissedilir. 1947 Nobel ödüllü Fransız roman ve deneme yazarı Andre Gide (1869-1951) yergi tarzındaki "*Le Promethee mal enchainee*" (*Zincir Gevşek Vurulmuş Prometheus*) eserinde mitosunu satirik bir parodiye çevirir: Oyun kahramanı, herkesin kendi kişisel kartalına ihtiyacı olduğunu söyler ve nihayet kendi kartalını yer.(Bkz., Dougherty, 2006: 90 vd.; Fink, 2004: 367).

Prometheus mitosunu tanımak açısından antik Yunan sanatı da zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Sparta'dan bir fildişi eserde ve Girit'ten bir *gemmanın* üzerinde yer alan Prometheus'un cezaya çarptırılma sahnesine ait betimler, 7. yüzyılın ikinci yarısına dek uzanır. Her ikisinde de büyükçe bir kuş, bağlı duran adama saldırmaktadır. 550'lere tarihlenen bir Lakonia kâsesinde ise kuş yine saldırırken aynı sahnede, omuzlarının üstünde iri bir kaya parçasını taşıyan kardeşi Atlas da bulunmaktadır. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen az sayıda Attika vazosunda Prometheus, belki de bir satirik oyundan esinlenerek elinde içinde insanoğluna getirdiği ateşi sakladığı bir rezene (ya da şeytantsi ağacı) sapı gösterilmiştir. Pandora'nın yaradılışı, 5. yüzyılın ortalarından hemen önceye tarihlenen birkaç Attika vazosunda betimlenmiştir. Biraz daha sonraya tarihlenen bir vazoda ise Epimetheus, Zeus, Hermes ve Eros'un da hazır bulunduğu bir sahnede Pandora'yı alırken görülmektedir. Örnekleri alabildiğince çoğaltmak mümkündür. Diğer örnekler için bkz., Carpenter, 2002: 76-77; Fink, 2004: 368 ve Dougherty, 2006: 57.

bir şekilde tanımak pek mümkün değildir. Dolayısıyla daha önce böyle çalışmalar yapmış olanların seçimlerini de esas alarak çalışmamızın amacına uygun ek bilgi niteliği taşıyan aşağıdaki örnekleri burada kısaca vermeyi uygun görmekteyiz.

Prometheus'un alegorik ve tarihsel yorumlarında antikitenin etkileri Rönesans'ın alt yapısını hazırlayan Ortaçağın sonlarında da karşımıza çıkar. Örneğin Rönesans hümanizmi için oldukça önemli eserlere imza atan İtalyan yazar ve şair Giovanni Boccaccio (1313-1375), "*Genealogiae*" (Genealogy of the Pagan Gods) adlı eserinde bize iki farklı Prometheus yorumu yapmaktadır. Birinci yorum Prometheus'un Tanrı ile özdeşleştirildiği alegorik yorum; ikincisi ise Kafkaslarda mutlak bir yalnızlık içinde yıldızların hareketlerini çözen ve bu bilgileri halkına öğreten Asur Kralı'nın kimliğini taşıyan tarihsel yorumdur.⁴⁹

Prometheus, XVIII. yüzyılda "Aydınlanma" ile birlikte insan onuru ve egemenliğinin simgesi de olmuştur. Örneğin aynı yüzyılın sonlarında ünlü Alman hezarfen, edebiyatçı, politikacı, ressam ve doğa bilimcisi Johann Wolfgang von Goethe⁵⁰ (1749-1832), iki perdesini yazdığı ancak tamamlayamadığı dramatik fragmanında ve "Prometheus"⁵¹ adlı şiirinde doğrudan efsaneyi konu almış ve hatta şiirine başlık olarak da seçmiştir.

Özetle, Hesiodos'tan Goethe'ye kadar olan bu yorumlar sonucunda, söyleyebiliriz ki; Zeus aldatılmış, insanların gözünde küçük düşürülmüş, gülünç olmuş bir tanrıdır. Egemenliği gerçek bir güce dayanmaz, çünkü akıl gücü tanrılardan insanlara geçmiştir. Devrim üçüncü ve son devrim olmuş bitmiştir. İnsan kendi gücünün bilincine varmış, tanrıya karşı ayaklanmıştır. Ona isterse tapar, isterse hiçe sayar onu, güçsüz ya da güçlü olduğu oranda tapar ya da hiçe sayar. Tanrı, insanın elinde bir oyuncaktır, asıl tanrı, yani asıl yaratıcı, insanın kendisidir. Nitekim Goethe'nin şiirinden çıkan anlam da budur. Zaten Hesiodos'un öyküsünde Aiskhylos'un Prometheus'unu giderek Goethe'nin verdiği Prometheus yorumunun tohumlarını bulmaz mıyız?

Tevfik Fikret'in çalışmamıza konu olan *Promete* başlıklı şiiri, ele aldığı kahraman ve onun özellikle itibariyle şairin Rübâb-ı Şikeste'deki hülyaları içine kapalı, âciz insan tipinin tam zıddı olan "Yeni bir insan" fikrine ulaştığını gösterir⁵². Promete'yi burada yaptığımız şekilde sadece tematik olarak değil, tema, şekil özellikleri, dil ve üslûp açısından bir incelemeye tâbi tutan N. Hikmet Polat, şiirin "aruzun en haşmetli, ahenkli" kalıplarından biri olan mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün kalıbıyla yazıldığını ve bu kalıbın tercih edilmesini "eserin muhtevastaki ciddi havaya" atılan ilk adım olduğu değerlendirmesinde bulunur⁵³.

Promete'nin muhtevastını incelemeye başlamadan önce şairini böyle bir şiir yazmaya iten şartlardan, içinde bulunduğu psikolojiden, duygu ve düşüncelerden bahsetmek daha doğru bir yol olacaktır. Fikret'in sosyal bir şair olup olmadığı, sosyal temalı gibi görünen şiirlerinde bile tam anlamıyla toplum hayatını anlatıp anlatmadığı tartışıla gelmiştir. Bu tartışmalar için verilebilecek cevaplardan birini Serol Teber'in incelemesinde bulmaktayız. Teber, Fikret

⁴⁹Daha detaylı bilgi için bkz., Raggio, 1958: 53 vd.

⁵⁰Yazarın hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz., Reisinger, 1958.

⁵¹Goethe'nin "Prometheus" adlı şiiri Sabahattin Eyuboğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bkz., Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, 29-31.

⁵²Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yay., İst 1995, s. 170

⁵³N.Hikmet Polat, "Promete'nin Tahlili", *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2012, s. 143. Ali Ekrem Bolayır da bu şiirin vezni için "bunda şedid, ulvî, heyecan-amiz, garam-engiz hissiyatımızı tasvir ederiz." der. a.g.m., s. 144

yaradılıştaki sanatçılar/kişiler için “monad” kavramını kullanmaktadır⁵⁴: “Monadlar küçük, bireysel ya da toplumsal üniteler olmalarına karşın ölü değil, canlı yapılanmalardır ve bir canlı ayna gibi dış dünyayı, evreni, toplumu sürekli algılarlar ve yansıtırlar. Leibniz’in kanısına göre monad geçmişin birikimini ve geleceğin taslağını kendinde barındırır. Burada, monadlaşa(bile)n yazar, kendi kendisiyle buluşma yolunda –kapsüle olur, ama izole olamaz- dış dünyayı sürekli izler ve kendisinde yansıtır... Özellikle modernleşme sürecinin başlamasından sonra monadlaşan insanların temel özelliklerinden biri budur. Tevfik Fikret, bunun, içinde yaşadığı kültür tarihindeki belki de en somut örneklerinden biridir. Dünyaya karşı duyduğu kuşku/umut, güvensizlik/ güven, öfke/sevgi ikilemleri arttıkça onun monadlaşması da kaçınılmaz olmuştur.” Bu cümlelerin ışığında Fikret’i bir monad olarak kabul edersek onun, kendini toplumdan soyutlamış bir şair olduğunu söylemek, yanlış olacaktır.

Fikret’i Aşiyân’da sık sık ziyaret eden arkadaşları, İstanbul’un merkezinde yaşayan kendileri olduğu halde, şairin toplumsal ve siyasi olaylar hakkında hepsinden daha fazla bilgi sahibi olduğunu ifade etmişlerdir. Fiziken toplumdan uzak; ama toplum için ilerleme isteyen, refah isteyen, güzellikler isteyen bir “monad”dır Fikret.

Bir taraftan etrafında yaşananlardan haberdar, olayları ve kişileri gözlemleyen, üzülen, çaresizliği yaşayan Fikret, bu psikoloji içinde kendini çok yalnız hissetmektedir de. Arkadaşlarından Süleyman Nazif’e yazdığı bir mektupta psikolojisini çok etkileyici kelimelerle, cümlelerle ortaya koyar⁵⁵: “*Koca bir âlem içinde yalnızım Nazif. En samimi arkadaşlarımın arasında sokağa çıplak çıkmış bir adam hissi ile titriyorum; herkesin vicdanı kapalı, örtülü; yalnız ben çıplak. Herkes hiç olmazda üniformalarla, ne diyeyim, aslını örtüyor; herkes zamanın şatafatına bürünebiliyor; herkes namuslu geçinerek alçak yaşamının kolayını buluyor; herkes bu alçaklık havası içinde nefes alabilmek için bir kolaylığa, bir çareye, bir büyüye sahip. (...) Herkes edepsizliğe hak veriyor; bana diyorlar ki: Zaman haklıdır, akıllıdır; sen budalası. Allah aşkına siz öyle yapmayın, siz bari deyin ki: Sen budalası, fakat zaman haklı, akıllı değildir.*”

Bir insanın, toplum içinde kendisini bu kadar yalnız hissetmesi için onun diğer insanlardan farklı özellikleri olması gerekir. Bu noktada karşımıza benlik kavramı çıkıyor. Toplum içinde yaşadığımız göre günlük hayatın çizilen sınırları içinde kurallara uygun davranmamız gerekmektedir. Ancak bu kurallara veya geleneklere uyduğumuz sürece toplum içinde bir yerimiz olacaktır. Teber’e göre böyle bir yaşam içinde insan “*mutlu ya da mutsuz olduğunun farkına varmadan, böyle bir soruyu sorma gereksinimi bile duymadan doğal ömrünü tamamlayabilir.*”⁵⁶ Bir açıdan güzel görünebilir bu durum; çünkü sorumluluktan kurtulmuş oluruz. Ama diğer taraftan “*bu tür geleneksel kültür ortamlarında benlik oluşamaz. Bu hayat koşullarında insan, cemaatin organik hayatının içinde eridiğinden kendi benliğinin, kişiliğinin ayırdına varamaz. Bu hayatın dışına çıkıp, bir tür başkaldırıp, kendi yönünü belirleyip kurallarını koyabileceği, kararlı bir yaşamı sürdürmeye yönelirse boşluk, Hiç-lik duygusu ile birlikte yalnızlaşır; korku, acı, hüznün, kaygı duymaya başlar, ama bu duygular da, insanın kendisi olmasının, benlik bilincinin ortaya çıkmasının önkoşulu gibidirler.*”⁵⁷

⁵⁴ Serol Teber, *Tevfik Fikret’in Melankolik Dünyası Aşiyân’daki Kâhin*, Okuyan Us Yay., İst. 2002, s. 17-18

⁵⁵ Teber, a.g.e., s. 34

⁵⁶ Teber, A.g.e., s. 18

⁵⁷ A.g.e., s. 18

Fikret'in konumuzla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz yönüyle ilgili olarak bu kısa açıklamayı verdikten sonra *Promete* şiirinde “benlik” sahibi kahramanını nasıl çizdiğini, onun hangi özelliklerinden bahsettiğini irdelemeye çalışalım. Mitolojik kahraman olarak Prometheus'dan bahsedildiği satırlardan hatırlanacağı üzere Zeus, her şeyin iyisini kendisi için isteyen, kendi dışındaki neredeyse tüm varlıkları tahakkümü altında tutmaya çalışan baş Tanrı'dır. Kendisi de bir Titan olan Prometheus, cezaya hem de büyük bir cezaya çarptırılacağını bile bile ona karşı gelerek, insanlar için yaşam kaynağı olan ateşi çalar ve onları kurtarır.

Şiirde Prometheus adı doğrudan geçmez.

“..... esâtıyr-i evvelin

Gökden dehâ-yı nârı çalan kahramânını...”

İbaresinden yola çıkarak Fikret'in bize Prometheus'u anlatmak istediğini anlarız⁵⁸. Şiirin ilk dizelerinden itibaren şairin geçmişe değil hâl'e ve geleceğe odaklandığı dikkati çekmektedir. Sadece geçmişe özenmek, geçmişte yaşamak yerine geçmişten ders veya örnek alarak hâl'i kurtarabilecek, geleceği kurabilecek bir kahramandır istediği ve bu kahramanı da Prometheus'un kişiliğinde bulur. Yüzyıllar, bin yıllar öncesinin kahramanı olmasına rağmen Prometheus, Zeus'a karşı gelerek ateşi çalmasıyla bir anlamda insanlığın geleceğini hazırlamıştır. Çünkü ateş, hayatın devamı için olmazsa olmaz unsurların başında gelmektedir.

“her dakika .. duy”, “daima düşün”, “gör daima” ifadeleri şairin bir devamlılık istediğini, sadece anlık bir çözümle yetinmeyeceğini gösterir bizlere. Duyularını kullanmak suretiyle görerek, duyarak, düşünerek topluma, toplumun geleceğine hizmette bulunacak bir kahraman tipi çizmek ister. Mitolojik kahraman Prometheus ile özdeşleştirdiği, onun yerine koymak istediği ise “âti-i milletin meçhul elektrikçisi” olarak nitelendirdiği biricik oğlu Halûk'tan başkası değildir. Fikret'in oğluna ne kadar düşkün olduğu, arkadaşları ve çevresi tarafından vurgulanmıştır; hatta onu yanından ayırmaya kıyamadığı gibi ifadelerle de karşılaşıyoruz⁵⁹. Yanından ayırmaya kıyamadığı oğlunu, Batı tarzı bir eğitim alabilmesi amacıyla

⁵⁸ N. Hikmet Polat adı geçen makalesinde niçin Promete isminin doğrudan kullanılmadığını şöyle açıkla: “Batı menşeli kelimeleri kullanmak, aruzun zorluklarındandır. Nitekim “Promete” kelimesi aruza uygun değildir. Çünkü aruzda yan yana üç açık hece kullanılamaz. Bu yüzden Fikret şiirinde “Promete yerine onu tarif eden uzun bir ibare kullanıyor.” A.g.m., s. 3

⁵⁹ Nedret Kuran Burçoğlu, “Tevfik Fikret'te Yaşam ve Sanat”, *Bir Muhafif Kimlik Tevfik Fikret* (Haz: Bengisu Rona, Zafer Toprak), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst. 2007, s. 156. Fikret'in biricik oğlu Halûk'a çok düşkün olduğu pek çok yerde vurgulanmış olsa da Talat Sait Halman'ın baskıları sonucu mektuplara kısa ve çok da doyurucu cevaplar vermeyen Halûk'un sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla baba-oğul arasındaki ilişkide ciddi bazı problemler vardır. Halûk bu mektupların birinde şöyle der: “*Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenimim cidden pek kıt olmuştur. Babamın sanat ve şiir yeteneklerine kıyasla ben fazla pratik bir insandım. Zannedirim, kendi hayatında gayet önemli olan şeylere ciddi ilgi göstermeye elverişli olmayışım onu zaman zaman hayal kırıklığına uğratmıştı.*” Robert Kolej'in elektrik ve kalorifer işi için gerekli araçların temini ve mühendislik okulunun kurulması sırasında yardımcı olması için Michigan Üniversitesi'nden Prof. Dr. John Allen getirilmiş, Halûk da kendisine yardımcı olmuştur. Bununla ilgili olarak da şunları yazar Halûk: “*Bir yıl sonra, Prof. Allen Amerika Birleşik Devletleri'ne gelip Michigan Üniversitesine devam etmemi sağladı. Babam, ilk defa olarak, Prof. Allen'in yönetimi altında tatminkâr bir çalışma yaptığımı ve belki de günün birinde bir baltaya sap olabileceğimi öğrenince bazı memnuniyet belirtileri gösterdi!*” Doç. Dr. Hikmet Tanyu, *Tevfik Fikret ve Din*, İrfan Yayınevi, İst. 1972, s. 326. Halit Ziya da oğlunun daha sonraki hayatını görece kadar yaşamış olsaydı Fikret'in müthiş bir ıstırap duyacağını düşünerek şöyle bir yorum yapar: “*... nasihatlerle yola çıkardığı oğlunun bütün toplayabildiklerini ta ummanın öbür tarafına götürüp babasını, anasını, yurdunu, onun hal ve istikbalini bir tarafa bıraktığını görseydi onu bu yurdun hayatından o derece tenfir ettiğine ne derin nedametlerle inleyecekti!.. Ah! Babalar, analar.. Fazla sevdikleri çocuklarını korumak için doğru zannettikleri tedbirlerin nasıl iflaslarla nihayet bulduğunu görmeye mahkûmdurlar. Fikret hiç olmazsa bunu görmedi.*” Halit Ziya Uşaklıgil, *Sanata Dair*, Özgür Yay., İst. 2014, s. 648.

İskoçya/Glasgow'a gönderdiğinde Halûk henüz on altı yaşındadır. Bu kadar genç, dış etkilere duyarlı bir yaşta oğlunu yurtdışına göndermemesi konusundaki uyarılara da kulak asmaz Fikret ve üç yıllığına oğlundan ayrılır. Çünkü Batı medeniyeti ve eğitiminin üstünlüğüne olan inancı tamdır⁶⁰.

Fikret'in Batı hayranlığını, yeri geldiğinde dinini, tarihini inkâr derecesine vardırırmış olması, en çok eleştirildiği noktalardan biridir. Eşref Edib tarafından hazırlanan ve büyük bir kısmında Fikret'in acımasızca eleştirildiği *Penbe Kitap*'ta İsmail Habip'in *Teceddüt Tarihi Edebiyatı* adlı kitabından Batı hayranlığıyla ilgili olarak şu cümlelere yer verilmiştir⁶¹: “*Fikret, hayatı çok defa karanlık ve bedbin telakki ediyordu. Robert Kollejde bu medeniyetin (Garp medeniyetinin) havasını teneffüs ederek yaşadı. O ki bizi göremiyordu, Bizans dediği “müteaffin bataklık”dan başka ceyyid ruhlu, engin kalbli, bakir cevherli bir millet olduğundan gafil gibi idi. Gözlerini yalnız Garp medeniyetine çevirdi. Kendini yalnız beşeriyetin ve medeniyetin şairi addetti. Bu duyuş, “âti”ye sıçrayış değil, “hal”i duymayıştı. Medeniyeti insanların değil, milletlerin yaptığını aklına getirmiyordu. Oğluna hep bu nasihatleri verdi. Bu nağmelerle büyüyen o çocuk medeniyetin malı oldu mu bilmiyoruz, fakat bu millet onu kaybetti!..”*

Fikret, kendisine yönelik bu tarz eleştiriler ne kadar çok yapılmış olursa olsun kendi bildiği doğrudan şaşmamış ve tüm eleştirilere, uyarılara rağmen Robert Kolej'de öğretmenlik teklifini kabul etmiştir. Bunun sebebini 13.4.1910 tarihli Tanin gazetesinde şöyle açıklar⁶²: “*Bana emsalsiz ve hakikaten serazad bir insan hayatı ihda ve temin eden o hava-yı saf-ı hürriyeti teneffüs ettikçe ciğerlerimde hâlâ bir hafiflik, bir kuvvet ve hayat hissettiğimden o ruh-ârâ tepe ile rabıtamı bütün bütün kesmek istememiştim. Ne kadar haklı olduğumu şimdi görüyorum. Bir muhiti gayz ve gılat içinde henüz serbestçe ve insanca iş görülemez. Bugün sai ve irfanım tebdil-i tabiiyet ediyor demektir. Buna dünkü fena hayatımızda çaresiz katlanmışım. Bugün yine öyle yapmaya bir mecburiyet görüyor ve Kollejin hürriyet-nevâzâne ve kadrişinâsâne açtığı aguşu rağbete işte sürükleniyorum. Kabahat benim değil. Ben oradan da size ve insanlığa hizmet edeceğim. Oğlu anadan ayıran eller kahrolsun...”*

Ziya Gökalp, Fikret'in Batı medeniyetini doğru kavradığı düşüncesindedir. Ona göre Fikret, Rönesansımızı ikmal etmiş, “*bize Avrupa medeniyetinin vereceği hayat telakkisini pürüzsüz, saf, nezih bir surette*” göstermiş bir müceddidimizdir⁶³.

Bilindiği üzere Prometheus, Yunan mitolojisine ait bir kahramandır. Yukarıdaki açıklamalardan sonra Fikret'in şiirine konu olan kahramanı Doğu'dan değil de Batı'dan, Batı medeniyetinin merkezi olarak kabul edilen Yunan medeniyetinden alması, oğlu Halûk için onu örnek göstermesi sanırız biraz daha açıklık kazanıyor. Batı'ya yönelmesinin bir başka sebebi olarak soyunun Sakız Adası'na bağlı olduğunu da belirtmemiz gerekiyor. Ancak her şeye rağmen Prometheus'u oğluna ideal kahraman olarak göstermesini sadece Batı hayranlığı veya Hristiyanlık kökleriyle açıklamanın da yeterli olmadığı görüşündeyiz. Bu noktada Fikret'in hümanist yapısından da bahsetmemiz gerekmektedir.

Fikret'i pek çok yönden vasat bir şair olarak nitelendiren Tanpınar, şartları güzel bir şekilde değerlendiren Fikret'in “*orta çapta bir küçük burjuva şairi iken cemiyet için bir nevi*

⁶⁰ Fikret'in Batı hayranlığı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Burçoğlu, a.g.m., s. 156.

⁶¹ Eşref Edib, *Penbe Kitap Tefik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkidleri*, İstanbul Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İst. 1943, s. 38

⁶² Edib, a.g.e., s. 26

⁶³ Sabiha Zekeriya Sertel, *Tefik Fikret Mehmet Akif Kavgası*, Tan Matbaası, İst. 1940, s.14

ahlâk ve medeniyet havarisi” olduğunu belirtir ve “Halûk’un Defteri ‘ni bitiren (Gökten Yere) manzumesinde insanoğlunu (Rabb-i mümkünat) diye anan Fikret, işte insanlığa olan bu iman ile büyüktür” değerlendirmesini yapar⁶⁴.

Şiir, sadece Halûk’u değil, tüm okurları düşünmeye sevk eden bir ifadeyle başlar ve beraberinde bir kıyaslamaya gider. Bu kıyaslama Fikret’in içinden çıktığı Doğu ile vatanını, milletini içinde görmek istediği Batı arasında yapılıdır. Batı, Batı medeniyeti ve Batı insanı her şeyiyle semadadır; yani yukarıdadır; ancak şairin de dâhil olduğu Doğu tam anlamıyla çukurdadır, yani yerden de aşağıdadır. Çukurda bulunması onun ne kadar acınası, kötü bir durumda olduğunun da göstergesidir. Yukarıda bulunanlar gülmekteyken aşağıda tek başına kalan Fikret’in şahsındaki Doğu’nun niçin ağladığını sorgular ve o da diğerleri gibi yukarıya çıkmak, gülmek ister.

Tanzimat edebiyatının önde gelen sanatçılarından başlayarak halkımızın içinde bulunduğu gaflet, tevekkül tutum, uyuşukluk devamlı bir şekilde ele alınmış, şiirlerde, roman veya tiyatrolarda vurgulanmıştır. Burada da şairin benzer bir tutum içinde olduğunu görüyoruz. Onun gözünden de vatan hastalıklıdır; onu zayıf düşüren hasta bir yapısı vardır. Onun bu durumdan kurtulmasını isterken bununla ilgili çok iyimser bir tavrının olmadığını da görüyoruz.

“Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa...”

dizesi bize şairin çok da ümitli olmadığını ifade ediyor. Bunun gerçekleşebilmesi yani hastalıklı vatanın canlanabilmesi ise nura ve feyze büyük bir özlem duyan milletin geleceğinin meçhul elektrikçisine bağlıdır. Ancak o da gökten ateşi çalarak insanların hayatını kurtaran kahraman gibi davranırsa, Batı’dan miskinliği gideren, ruhu, benliği, idraki, vücudu canlandıran meyveleri besleyen bütün fikirleri getirebilirse o zaman bu millet de yükselecek, kendine gülenlerin katına çıkabilecektir. Şair, bunu yapacak kişiyi de önceden uyarma gereği duyar. Bu kahramanın adını, sanını kimse bilmeyecektir; yani bu kişinin eline somut bir fayda geçmeyecektir. Bunu sadece vatani, milleti; ama ondan da öte insanlık için yapacaktır. Çünkü Prometheus ateşi sadece kendi insanları için çalmamıştır. Onun bu cesur davranışı, tüm insanlığı kurtarmıştır. Elektrikçinin önüne getirdiği “meçhul” sıfatı da onun bir gün hatırlanmayacağı düşüncesini vurgulamaktadır.

Fikret, vatanın, milletin, geleceğin kurtuluş çaresi olarak sadece gençliği görmektedir. Halûk, bir simgedir sadece; onun gibi yetişen, yetiştirilen bir gençlik, onun özlediği geleceği hazırlayacaktır. Fuat Köprülü, Fikret’in genel hatlarıyla ahlâkını, ahlakî yönünü ele aldığı eserinde gençliğe dair hislerine de yer verir⁶⁵: “*Fikret, gençliğin ruhunda “kudsiyet duyguları” uyandırmaya, onları mefkûreci yapmaya çalışan bir ahlâk mürşidi idi; “Dinî terbiye”nin bu hususta ne esaslı bir âmil olduğunu nazarı itibara almaması ve “maddiye” mesleğinin ahlâk üzerinde ne yıkıcı ve meş’um tesirler icra ettiğini düşünmemesi, şüphe yok ki büyük bir kusurdur. Fakat “Beynelmilliyet” ve “medeniyet” telakkilerine saplanıp kalmış olan şairden bundan fazlasını beklemek de doğru değildi.*”

Bilindiği üzere Fikret’in, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra açmayı planladığı bir Yeni Mektep projesi vardır. Bu mektebin “kurulmasından maksat, sağlam seciyeli gençler yetiştirmektir. Çocukların sade hafıza ve zekâsını kuvvetlendirmeğe çalışmaktan bir şey çıkmaz.

⁶⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Tevfik Fikret Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar*, Semih Lütfi Kitabevi, İst. 1944, s. 4,10.

⁶⁵ Tanyu, a.g.e., s. 143

Çünkü hayatta muvaffakiyet, yani saadetin temini, esasen şahsî kuvvetlerin tevazününü mahsulü olan ışıklı ve güçlü bir merama, demek sağlam bir seciyeye malik olmaya bağlıdır. Bu da şahsiyet unsurlarının hafıza ve zekâ gibi yalnız bir ikisini değil, bu unsurların hepsini birden kuvvetlendirmekle olur. Yeni Mektep, yetiştireceği gençleri hâlâ pek muzır olan muhitlerinin tesirlerinden mümkün olabildiği kadar koruyarak şahsî haysiyetlerini, içtimaî ve siyasî vazife ve haklarını layıkıyla takdir ve yeni hayatın insan şahsiyetine hürmetten ileri gelen bütün saadetini hakkıyla hissedebilecek derecede ilerletmek, böylece gerek kendilerini yetiştiren, gerekse kendi kuracakları ailelerle içinde yaşayacakları cemaatler üzerinde hayırlı tesirleri görülecek bu değerli unsurları vatana hediye etmek emelindedir.”⁶⁶

Fikret’in yakın dostlarından Salih K. Nigâr, onun Yeni Mektep’le ilgili planlarından, yetiştirmek istediği gençlikten uzun uzadıya bahsettikten sonra amacını şu cümleyle özetler⁶⁷: “Millî talim ve terbiye sahasında Fikret’in başlıca faaliyet hedefi nurlu ve vicdanlı bir gençlik yetiştirmek, onun şuurlu yardımıyla millî hayatımızı yükseltmekti.”

Yeni Mektep planları da Yeni Zelanda veya Manisa yakınlarındaki çiftlik hayali gibi tamamlanamaz, gerçekleşemez ve bir başka sukut-ı hayal olur.

Fikret’le ilgili vurgulamamız gereken önemli bir nokta onun her ne kadar pek çok kez öyle kabul edilmiş olsa da ruhunun “bireysel olmanın da ötesinde insanlığın genel durumunu kapsayan çok daha büyük acılarla yoğrulmuş” olmasıdır⁶⁸. Tanpınar da onun eseriyle ilgili olarak benzer bir ifade kullanır: “Fikret’in eserinden alınabilecek en güzel ders, onun bireysel hüzünden büyük bir insanlık umuduna doğru geçiştir.”⁶⁹

Fikret’in şiirine Prometheus’u seçmesinin bir başka sebebini de onunla kendisini özdeşleştirmiş olmasına bağlayabiliriz. Fikret, gerçek anlamda bir entelektüeldir. Entelektüel kavramını biraz açalım. Edward Said’e göre “Gerçek entelektüeller en çok, metafizik tutkunun, çıkar gözetmeyen adalet ve hakikat ilkelerinin etkisiyle yozlaşmayı mahkûm ettikleri, zayıfları savundukları, kusurlu ya da baskıcı otoriteye meydan okudukları zaman kendileri olurlar.”⁷⁰ Fikret’in hayat hikâyesini dikkatli bir gözle okuduğumuzda bu özellikleri kendisinde kolaylıkla bulabiliriz. Fikret’in bu özelliklerini Prometheus ile bağdaştırmak da zor olmayacaktır.

Sözlerinin devamında Said, gerçek entelektüelin kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarınha gerilme riskine karşı devamlı hazır bulunduğunu da ifade etmektedir. Bu noktada Prometheus’u düşündüğümüzde o, Zeus’un kendisine büyük bir ceza vereceğini bile bile ateşi çalmak konusunda tereddüt etmemiş ve sonucunda bir anlamda çarınha gerilmiştir. Çarınha gerilme hadisesini de farklı bir açıdan değerlendirmek gerektiğine inanıyoruz. Bilindiği ve vurgulandığı üzere Zeus tarafından elleri ve ayaklarından kayalıklara bağlanan Prometheus’a uygun görülen ceza, sabahtan akşama kadar bir kartalın gelerek ciğerini yemesi, akşamdan sabaha kadar da ciğerinin tamir edilmesi şeklinde bir döngüdür. Ancak burada vurgulamamız gereken asıl nokta cezanın odak noktası organın karaciğer olmasıdır. Peki, niçin kartal veya yırtıcı kuşlar Prometheus’un karaciğerini parçalamaktadır? Bu sorunun cevabını bulmaya çalışalım:

⁶⁶ Salih K. Nigâr, *Tevfik Fikret İnkılâp Şairinin İzleri*, Kenan Basımevi, İst. 1942, s. 64-65

⁶⁷ Nigâr, a.g.e., s. 113

⁶⁸ Teber, a.g.e., s. 21

⁶⁹ Teber, a.g.e., s. 205

⁷⁰ Edward Said, *Sürgün, Marjinal, Yabancı*, Ayrıntı Yay., İst. 2013, s. 23

Fikret'in önemli bir özelliği de, diğer Servet-i Fünûn sanatçılarındaki da gördüğümüz gibi melankolik bir yapıda olmasıdır. Serol Teber melankolik yapı ile sanatkarlık arasındaki bağlantıyı açıklamaya yönelik dikkate değer bilgiler vermektedir⁷¹: “*Melankolik mizaçta, normal koşullarda baskı altında tutulan duyarlı algılama yetenekleri ve yaratıcı güçler özgün koşullar altında serbest kalırlar. Antik Grek düşüncesinde, melankoli, bir özel özsu olan kara safranın belli iç ve dış koşullarda oluşan yine özel bir ruhsal durumu ve buna uygun özel bir mizacı, kişiliği imler. Burada kara safra öylesine özel bir durumdadır ki (humor) –çeşitli nedenlerin de etkisi altında- insan ya hasta olur ya da olağanüstü nitelikli sanatçı, düşünür, filozof, kahraman.*”

Teber, melankolik insan mizacının Homeros'tan itibaren anlatılmaya ve anlaşılmasına başladığını belirtir. “*Melan-cholie, kara-saфра. Saфра ile ruhun birbirlerini etkilemesi sonucu ruhun kararabileceğine ilk değinen –hekimler ya da filozoflar değil- büyük şair Homeros'tur. Homeros'un tespitlerine göre, bu durum çoğu kez ruhsal bedensel karmaşa sonucu ortaya çıkabilir. İnsan çıldırması öfkelenir. Bu –kara- öfke, çok kez de tanrıların ikiyüzlülüğünü gören erdemli kahramanlarda ortaya çıkar.*”⁷² Mitolojide Zeus'un ikiyüzlülüğünü, bencilliğini gören Prometheus'tur; *Rübâb-ı Şikeste*'de ise Tanrı'yı ikiyüzlülükle, yarattıklarına eziyet etmekle suçlayan Fikret'tir. Her ne kadar *Promete* şiirinde hitap edilen kişi Halûk olarak düşünülse de Fikret'in mizacıyla mitolojik kahraman Prometheus arasında benzerlikler bulmak da mümkündür.

Aklın, özgürlüğün ve tutkunun simgesi, geleceği önceden gören bilicilerdendir Prometheus ve yırtıcı kuşlar, sürekli olarak, “tutkunun ve kara safranın organı karaciğerini koparıp yerler.”⁷³ Zeus'un Prometheus'a verdiği ceza çok zekicedir; karaciğeri parçalandığında ondaki muhalif kimliği ortaya çıkartan kara-saфра organı işlevini göremeyecek ve böylece Prometheus, bir daha Zeus'a karşı koyamayacaktır.

Promete şiirinde dikkat çeken bir düşünce de “aktâr-ı fikret”tir, yani akılla, pozitif bilimlerle doğrudan alaka kurabileceğimiz bir ifade. Şair burada fikir ürünü olan bütün alanların meçhul elektrikçi tarafından yurda; ama daha genel anlamıyla insanlığa sunulmasını ister. Çünkü Fikret'in inandığı şey, Beşir Fuat veya Abdullah Cevdet gibi çağının pek çok aydınının da kabul ettiği, “insan akli, bilim, ilerleme düşüncesi”dir ve o, insanların ancak bu yolla mutlu olacağına inanmıştır⁷⁴.

Çalışmamızın, Prometheus'un mitolojide ele alınmasıyla ilgili bölümünde Platon'dan da bahsedilmişti. Platon Prometheus'a biraz farklı bir misyon yüklemiştir. Ondaki Prometheus figürü, insana yeryüzünde yaşayabilmesi için gerekli olan sanatları da bahşeden bir kahramandır. Yani Prometheus insanlığa sadece ateşi sunmakla kalmaz, onu nasıl kullanacaklarını, sanatı nasıl meydana getireceklerini de öğreten bir kahramandır aynı zamanda. Fikret de şiirinde ruhu, vücudu canlandıran meyveleri besleyen her şeyi getirmesini isterken bir açıdan bunu da ifade etmek istemiş olabilir. Hastalıklı vatanın canlanmaya ihtiyacı vardır; ancak canlandıktan sonra bu canlılığı devam ettirmesini sağlayacak unsurların başında da ruhu besleyen materyaller veya sanatlar gelmektedir.

Şiirin son mısraı ise anlam yüklüdür:

⁷¹ Teber, a.g.e., s. 47

⁷² A.g.e., s. 48

⁷³ A.g.e., s. 50

⁷⁴ Teber, a.g.e., s. 204

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını!..

Bu mısra, misyonunu başarıyla yerine getiren meçhul elektrikçinin yaptıkları için insanlıktan bir karşılık, en azından somut bir karşılık beklememesi gerektiği ihtarıdır. Çünkü adı, sanı gün gelecek hatırlanmayacaktır bile. Büyük fedakârlıklar sonucu elde ettiklerini insanlık kullanmaya devam edecek; ama kendilerine bu imkânı sağlayan kahramanı çoktan unutmüş olacaktır. Servet-i Fünûncular'ın eserlerinde anlaşılacak gibi bir kaygıları yoktur; ancak Fikret'in genel anlamıyla anlaşılacağı için etrafından sık sık uzaklaştığı, en küçük bir tartışmada görevinden istifa ettiği veya tartışma yaşadığı kim olursa olsun onunla bağlarını kopardığı da bilinmektedir. Onun bu psikolojisiyle ilgili olarak kendisini yakından tanıyanlardan Hüseyin Cahit Yalçın'a göre Fikret'in sinirliliği yeryüzünde ülküsel bir adam arama yolundaki dileğinden ileri geliyordu⁷⁵. Yusuf Akçura da Fikret'in ölümünden sonra İstanbul Türk Ocağı salonunda onunla ilgili düzenlenen bir toplantıda yakın ifadeler kullanır⁷⁶: *“Ben sanatkâr Fikret'i değil, insan Fikret'i tanımak ve anlamak istiyordum... Neden böyle geçimsiz ve hırçın olmuştun? Neden halkından ve milletinden kaçmış, uzaklaşmış gibi görünüyordun? Benim bulabildiğim cevap, onun, gerçek ve içten bir idealist olduğu yolundadır.. İdealist, hayatın gerçekleriyle uyumsuz, hayatı idealine uydurmak ister. Uymayınca da incinir, yaralanır. Hasta olur!.. Fikret de bütün idealistler gibi doğruluğun gücüne, iyiliğin üstünlüğüne, güzelliğin sevilleceğine iman etmişti. Fikret'e “Vicdanım terk-i tâbiyet etti” dedirten, onun, milletine ve vatanına olan derin aşkı ve sevdasıydı...”*

İnsanlık için istedikleri daha önce de ifade ettiğimiz gibi bireysellikten uzak çarpan bir kalbe ait olabilir ancak. Bu noktada da onun entelektüel tavrından bahsedilebilir. Çünkü entelektüel “sadece bir şeyleri pasif olarak istememekle yetinmez, bunu aktif olarak kamuoyuna söyler de”⁷⁷. Bunu yaparken karmaşık bir mücadeleye de girer; çünkü içinde bulunduğu gerçeklerle kendi benliğiyle ilgili sorunları dengelemekte zorlanır ve bu mücadele “tam da bu yüzden hep süre giden, yapısı itibarıyla bitmemiş ve zorunlu olarak kusurlu bir çaba haline” gelir⁷⁸. Fikret'in çevresiyle uyumsuzluğunu iki yönlü düşünmek gerekiyor. Uyumsuz olduğu için mi çevresiyle problemler yaşadı, yoksa anlaşılacağı, hatta ondan da öte yanlış anlaşıldığı için mi çevresinden, çevresindekilerden kaçmaya çalıştı? Cevabımız ne olursa olsun Fikret'in hayal kırıklıklarıyla ilgili belki de en güzel yorumlardan biri Serol Teber'den gelir⁷⁹: *“Fikret olasılıkla inanmaların en çok yanılsama yüklü olanına inanmıştı ve bu akılcı ütopyalarını göremeden ölmesi onun için belki de büyük bir mutluluk olmuştur.”*

Sonuç olarak Prometheus, görüldüğü üzere, antik Yunan mitolojisindeki çok az ismin çağlar boyunca birçok sanatçıya ilham vermiş olduğunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bu anlamda antik Yunan mitolojisinde Olympos'tan ateşi çalarak insanlara armağan eden ve Titanlar soyundan gelen Prometheus, antik çağlardan bugüne birçok sanatçıyı derinden etkileyerek onların farklı yorumlarını ateşleyen bir simge haline gelmiştir.

Ateşi Olympos'tan dolayısıyla kibirli, bencil tanrı Zeus'tan çalan Prometheus, sadece Batı kaynaklı edebiyatlarda değil Türk Edebiyatı'nda da ele alınmış ve bir simge olarak kullanılmıştır. Bunun için verilebilecek en güzel örneklerden birisi de Tevfik Fikret tarafından kaleme alınan Promete başlıklı şiirdir. Şair, istibdattan, etrafında yaşanan ve gelişen her şeyden

⁷⁵ Teber, a.g.e., s. 41

⁷⁶ Orhan Karaveli, *Tevfik Fikret ve Halûk Gerçeği*, Doğan Kitap, İst. 2005, s. 47-48

⁷⁷ Said, a.g.e., s.36

⁷⁸ Said, a.g.y.

⁷⁹ Teber, a.g.e., s. 204

mustarip, Aşiyânına çekilmesine rağmen kendini toplumdan, olan bitenden soyutlayamaz bir halde iken ümidini bağladığı gençlik için bir örnek olarak Prometheus'u yani Doğu değil de Batı kaynaklı bir kahramanı seçmiştir. Promete şiirinde hitap edilen her ne kadar şairin biricik oğlu Halûk ise de genelde Fikret'in görmek istediği gençlikteki özellikler sıralanmıştır. Hastalıklı vatanın miskinlikten kurtulup canlanabilmesi, yüksek medeniyet seviyesine çıkabilmesi için Halûk da tıpkı Prometheus gibi cesurca davranacak, kendini değil, vatanını; daha geniş anlamda tüm insanlığı düşünecektir. Ancak böyle bir gençlik sayesinde insanlık yüce olacak ve yüce olmanın mutluluğunu yaşayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, (2000). Çevirenler: Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BONNARD, Andre (2004a). *Antik Yunan Uygarlığı Cilt I: Ilyada'dan Parthenon'a*, Fransızcadan Çeviren: Kerem Kurtgözü, Doğu Basın Yayın, İstanbul.
- BONNARD, Andre (2004b). *Antik Yunan Uygarlığı Cilt II: Antigone'den Sokrates'e*, Fransızcadan Çeviren: Kerem Kurtgözü, Doğu Basın Yayın, İstanbul.
- BURCKHARDT, Jacob (1999). *Greeks and Greek Civilization*, Edited by Oswyn Murray, Translated by Sheila Stern, St. Martin's Press, New York.
- CAN, Şefik (1970). *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- CARPENTER, Thomas H. (2002). *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, Çeviren: Bensen B. M. Ünlüoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Cicero, *Tusculanae disputationes*, Ed., M. Pohlenz, Unv. Neudruck der Erstaufgabe (1918), Stuttgart-Leipzig 1995 [Bibliotheca Teubneriana].
- CÖMERT, Bedrettin (1999). *Mitoloji ve İkonografi*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- ÇATALOLUK, Gökçe (2014). "Ateş, Zincir, Tohum: Tragedyanın Dününde ve Bugününde Prometheus", *Hukuk Kuramı*, C.1, S.2, Mart-Nisan 2014, 1-9.
- ÇELGİN, Güler (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı, İstanbul.
- DOUGHERTY, Carol (2006). *Prometheus*, Routledge, New York.
- EDİB, Eşref (1943). *Penbe Kitap Tevfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkidleri*, İstanbul Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.
- ERİM, Müzehher (1986). *Latin Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- FINK, Gerhard (2004). *Antik Mitolojide Kim Kimdir?* Almandan Çeviren: Serpil Erfindik Yalçın, İlya İzmir Yayınevi, İzmir.
- GRIMAL, Pierre (1997). *Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü*, Önsöz: Charles Picard, Çeviri: Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Hesiodos, *İşler ve Günler*, (1977). Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hesiodos, *Theogonia (Tanrıların Doğuşu)* (1977). Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, (1977). Çevirenler: Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent (1997). *Eskibati Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAPLAN, Mehmet (1995). *Tevfik Fikret Devir- Şahsiyet- Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KARAVELİ, Orhan (2005). *Tevfik Fikret ve Halûk Gerçeği*, Doğan Kitap, İstanbul.
- KURAN BURÇOĞLU, Nedret (2007). “Tevfik Fikret’te Yaşam ve Sanat”, *Bir Muhalif Kimlik* *Tevfik Fikret* (Haz: Bengisu Rona, Zafer Toprak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- NİGÂR, Salih K. (1942). *Tevfik Fikret İnkılâp Şairinin İzleri*, Kenan Basımevi, İstanbul.
- Ovidius, *Metamorphoses*, (1994). Çeviren: İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınevi, İstanbul.
- Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (2013). Editör: M.C. Howatson, Çeviri: Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Platon, *Devlet Adamı* (1998). Çevirenler: Behice Boran–Mehmet Karasan, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul.
- Platon, *Protagoras* (2001). Türkçesi: Nurettin Şazi Kösemihal, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- POLAT, N. Hikmet (2012). “Promete’nin Tahlili”, *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler*, Kurgan Edebiyat, Ankara.
- RAGGIO, Olga (1958). “The Myth of Prometheus”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol., XXI. I-II, 42-62.
- REISINGER, Ernst (1958). *Goethe: Leben und Werk*, Max Hueber Verlag, München.
- SAİD, Edward (2013). *Sürgün, Marjinal, Yabancı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SERTEL, Sabiha Zekeriya (1940). *Tevfik Fikret Mehmed Akif Kavgası*, Tan Matbaası, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1944). *Tevfik Fikret Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- TANYU, Hikmet (1972). *Tevfik Fikret ve Din*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- TEBER, Serol (2002). *Tevfik Fikret’in Melankolik Dünyası Aşçıyan’daki Kâhin*, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2014). *Sanata Dair*, Özgür Yayınları, İstanbul.